

Світлана ЖИЛА,
*професор кафедри української мови і літератури
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка,
доктор педагогічних наук*

МУЛЬТИМЕНТАЛЬНІСТЬ І МУЛЬТИКУЛЬТУРНІСТЬ БУКОВИНИ ЗА РОМАНОМ МАРІЇ МАТІОС «БУКОВА ЗЕМЛЯ»

У романі-панорамі завдовжки у 225 років «Букова земля» Марії Матіос переплітаються кілька хронотопних планів. Мисткиня крізь сюжетні артерії твору пропускає історію Європи й України та народів, які населяли їх, відновлює національну пам'ять українців [1].

Письменниця дає всеохопний просторовий обсяг.

В одному зі своїх інтерв'ю Марія Матіос сказала, що події роману охоплюють широку географію – від маленького хутора Сірук до світових столиць: Відня, Будапешта, Варшави, Москви, Берна, Берліна – і закінчуються 2014 роком – біля Станиці Луганської. Просторова палітра в «Буковій землі» є розмаїтою й художньо насиченою.

Основна дія твору відбувається в Буковині – Буковій землі – Землі Буків – Buchenland, яка багатьом народам видавалася райським куточком. Марія Матіос розповідає про буковинську мирну і гармонійну полікультурність за часів Австро-Угорської імперії, зображує Чернівці, у яких безконфліктно живуть українці, євреї, німці, поляки, румуни, молдовани. Образ Чернівців у мисткині стає наскрізним, бо єднає переважну більшість персонажів і щоразу набуває іншого вагомого змісту.

Своїм романом «Букова земля» Марія Матіос доводить, що Буковина мала цікаву історію, не схожу на інші регіони України. «На цій землі, – твердить письменниця, – лише у першій половині ХХ століття мало не двадцять разів мінялася влада.

Чи доводиться дивуватися, що ці люди, люди, яких світова історія перекидала з держави в державу, наче колоду карт із рук у руки, мають ТАКИЙ

досвід загартування? Що вони навчені мислити самостійно – не поспіхом, але й не надто радикально: не «по-галицьки», не «по-закарпатськи», а «по-буковинськи»?

Чи слід дивуватися, що вони інші, ніж у решті України?! Інші, бо життя заклало їм у гени вміння розраховувати на самих себе, розвиваючи в собі дар підприємництва, а не батракування; вчило часто-густо мімікрувати за швидкозмінних умов, більше мовчати, ніж говорити, **культивувати працю, віру і толерантність, носити в собі неубієнне почуття гідності, зокрема й гідності національної, незалежно від національності – і жити! Жити! За всіх обставин. Бо двічі життя не буває»** [2, с.25, 27].

Перед письменницею стояло непросте завдання: художнім словом панорамно змалювати образ Чернівців як осередку гармонійної полікультурності Європи. Змалювати так, щоб через образи Букової Землі й Чернівців обширно подати неповторність Краю в Часі, показати, що народи Буковини віддзеркалювали книгу вічності. Час у Марії Матіос – це категорія вічності, яка творить цілісне тло Букової Землі і її головного міста для інтерпретації людського буття в них.

Політика Австро-Угорської імперії щодо Буковини була ліберальною, українці тут досягли вражального поступу. У 1911 році українцям було надано 17 із 63 місць у сеймі провінції, а у віденському парламенті буковинські українці обіймали респектабельні п'ять місць. Канадський історик Орест Субтельний стверджує, що завдяки збалансованій політиці Відня на Буковині політичний компроміс був реальним, а національна напруженість – згладженою» [3, с. 293].

У романі-панорамі «Букова земля» Марія Матіос пише про те, що п'ятнадцять чернівецьких газет п'ятьма мовами друкували свої матеріали; промови найвідоміших людей Краю на демонстраціях також звучать п'ятьма мовами – німецькою, українською, румунською, польською, ідиш; буковинський президент Рудольф граф фон Меран завжди звертається до жителів Букової Землі зі словами: «Мої народи!».

Інший письменник, сучасник Марії Матіос, Максим Дупешко в романі «Історія, варта цілого яблунового саду», творячи образ «нерадянських» Чернівців зазначає, що в місцевих ресторанах кожна офіціантка володіла кількома (не менше п'яти) мовами.

У «Вирваних сторінках з автобіографії» Марія Матіос зізнається: «Моє народження і життя на українській Буковині – у мультикультурному, поліетнічному краї – навчили мене толерантності до всіх, хто інший, інакший від тебе. Але навчили також, що **кожна людина – незалежно від мови, віри, світогляду – має свою правду і своє алібі, а також має законне і природне право зберігати свою ідентичність за найнесприятливіших умов»** [2, с. 30].

Життя на Буковині під опікою Австро-Угорщини нагадувало рай, особливо у зіставленні з пізнішими адміністраціями – румунською і німецькою. Буковинці зазнавали великих утисків з боку румунської влади, яка українців навіть не визнавала окремою національністю. Але коли з'являлися російські «визволителі» (у 1914 році – брусилівські козаки, а у 1940 і 1944 роках радянські «рятівники»), то буковинське існування перетворювалося на пекло: « Боже, такий світ великий, такий великий, а нема де людині дітися від того москаля!» [1, с. 662].

Описуючи Землю Буків авторка змальовує її принади, а отже, і наплив чужинців у наш край. Буковина, як і інші регіони Західної України, мали сприятливі умови для вселення на їхні терени іноетнічних спільнот (євреїв, німців, австрійців, поляків, румунів), формування численних етнічних меншин та етнічних груп.

Гуцули жили у світі міфів, зберегли давнє міфічне сприйняття та мислення, витворивши особливу світоглядну, духовну, естетичну системи, в яких були й духовні орієнтири, й цілісні критерії, й моральні закони. Ці діти гір, які займалися скотарством, землеробством, збиральництвом, вирубкою лісів, толерантно ставилися до інших народів, були правдивими й лагідними до них, закоханими в природу, музику й співи. Марія Матіос описує дитинну наївність і доброту гуцулів у ставленні до етнічних меншин та етнічних груп, хоча й не приховує нічим не виправданих спалахів гніву й насильства проти іноетнічних спільнот.

У нашій статті **побіжно окреслимо єврейську історію Буковини**. Як відомо, імміграційні єврейські потоки вливалися в Округ Букової землі протягом багатьох століть і були вони спрямовані сюди як із Заходу, так і зі Сходу. Єврейські общини (кагали) відігравали свою специфічну роль у житті буковинського суспільства, динаміці соціальних процесів, формуванні етнодемографічної структури української нації.

За своєю суттю єврейські кагали Буковини досить герметичні, замкнені, її члени пильно дбали про збереження мови й віри, дуже рідко вдавалися до змішаних шлюбів. Вони мали помітний торговий, економічний, фінансовий, політичний вплив на розвиток краю – Округу Букової землі.

Одна із героїнь книги першої й другої Федора Вівчар (у дівочтві Григоряк) із хутора Сірук, що мала гешефт у Вижниці, приятелювала з єврейкою Бетті Рознері: «І одній добре, і другій не є зле» [1, с. 390]. Бетті замовляла у своїй компаньйонки хутірський особливий крам, який спродувала у своїй крамниці, а за це не тільки справно платила грішми чи міським крамом, але й надавала Вівчарисі задарма ночівлю. Марія Матіос обох героїнь малює колоритно, темпераментно, театралью:

«– Йой, люди, тримайте мене: Бетті кличе Федору на данц-бал! У Карапчів! – сплескує руками розчервоніла Федора і знову заходиться сміхом: – Та я так

наданцюваюся коло своєї худобини і коло верстата, що ні одна арделянка (румунський народний танець) у Карапчеві не зрівняється з моїми данцями. І знову обидві регочуть вже разом – аж здається, голівки штучних квітів на капелюхах у вітрині перед очима і собі трясуться від сміху» [1, с. 393].

І Федора, і Бетті любили поговорити про все: про своїх чоловіків Петра й Щика, про їхні гешефти, про базарювання у Вижниці, «перебирали кості собі чи сусідам».

Бетті довіряла Федорі, бо залишала її в коморі одну серед різних сувоїв тканин і готових капелюшків, а гуцулка цінувала єврейську довіру.

Приятелювання Федори й Бетті виписано так яскраво, що сцени їхніх товариських взаємин не викликають жодних сумнівів. Їхня дружба була тривалою, бо обидві: й гуцулка, і єврейка були щирими поміж собою й розумними.

Федора пасіонарна особистість, тому після смерті чоловіка Петра дає собі раду сама й роздумує про радянську владу як таку, що винищує народ, спустошує гори від людей: «Москаль гешефту не знав і для других його не признавав – і всіх гешефтів у дуже короткім часі від їхньої справи відбив, при тому не одному газді відбивши печінки» [1, с. 621].

Жінка сумує за євреями, з якими працював у сув'язі її чоловік Петро і з якими зналася вона і яких винищили москалі: «А вже як згадати про долю Шерфів. Оті жиди Шерфи – вижницькі і ще ціла кланя (багато) їхніх тутешніх сільських родичів... скільки деревини їхні руки перемацали – перепиляли – перерубали! Шерфові шафи й ліжка колись чи не самі цісарські та королівські покої дивували своїми узорами та вензелями. А де то ті Шерфи? Скільки колись мали добра – і де тепер вони? А де тепер її весела господарка веселих капелюшків Бетті?» [1, с. 623-624].

Про власницю крамниці «Капелюшки і 99 дрібниць», свою Бетті Федора думатиме завжди, їй не вистачатиме щирої й розважливої подруги, яка знала «де румунський король обідає, не те, що свою Вижницю» і з якою гуцулка наговорювалася на місяць наперед. І скільки разів після того, як Бетті Рознер убили з усією родиною у перші дні війни, Федора Вівчариха бувала у Вижниці, стільки подовгу сиділа на одній і тій же лавці, курила люльку й згадувала свою улюбленицю: «... тут колись веселила людей щебетлива Бетті Рознер, а я при дзеркалі міряла її веселі капелюхи з блюмами (квітами – С.Ж.), мало не вмліваючи зо сміху з себе... а тепер нема ні Бетті, ні капелюхів, лиш Беттина лавка пощербнута не знати як живою в таким часі лишилася» [1, с. 809].

Пасіонарна Федора, яка «по-румунськи розуміла і говорила, і по-німецькому від Вагнерів навчилася, і з Шерфами по-жидівськи трохи вмліла...» [1, с. 622],

цінувала розум і вміння інших народів, зокрема і єврейського, але не давалася їм для ганьби.

«Хитрі й спритні вижницькі жиди-крамарі» дурили Федору лише на початках її ярмаркування, а далі вона легко давала раду зі своїм базарюванням:

«Навмисне притримує наладованого коня, щоб усі ті, хто на початках її невмілого торгу вимантрював (випрошував, виклянчував) у пів ціни крам, бачив і знав, що від тодішнього їхнього шахрайства Федора не збідніла – лиш порозумнішала, а значить, розбагатіла. І тепер Федора Вівчариха з далекого хутора Сірук – чи не найудатніша з усіх газдиньок, хто стягається на статки своїм мозолем і працею» [1, с. 386].

Ще одна єврейська історія – історія мудрого Якова Каца, вижницького кравця, і його родини пов'язана з Федорою Вівчар. У перші дні війни (II світової) румуни з німцями вбивали євреїв і Кац зі своєю сім'єю втікає із Вижниці на хутір Сірук до Вівчарів, аби заховатися в горах від погромів. Цій родині він довіряв, бо Федора приятелювала з його рідною племінницею Бетті. Три тижні родина Каців переховувалася в пивниці Вівчарів, аж поки «Кацова мама Фріда... чогось «раптово забагла вернутися назад, у Вижницю...» [1, с. 806].

Це повернення коштувало чотирьох життів, залишився лиш Яків, який і знав усю правду про вбивство і пограбування і який оберігав Федору від цього знання: «...хоч як тебе, Федоро, люблю, але як усю правду розкажу – можеш не витримати...» [1, с. 808].

Що найприкметніше і найцікавіше з розмови єврея й гуцулки висновується, так це те, що Яків вважає гуцулів нашими людьми, а Вівчариха євреїв нашими. Коли Кац плачучи розповідав, що в таборах для полонених євреїв «доходило до того, що зголожені люди відрізали груди у своїх мертвих жінок і їли» [1, с. 808], Федора просила: «Якове, говоріть про щось друге, бо серце не витримує таке чути про наших людей» [1, с. 808].

Федора, добре знаючи, що і Бетті, і Яків були юдеями, молиться до свого Бога за спасіння їхніх душ, долучає їх до свого українського соціуму.

Найцікавіша й найвеличніша єврейська історія пов'язана, як не дивно, з дипломатом, багатолітнім консулом Німеччини в Румунії Фріцом Шельгорном (24.09.1888 – 4.05.1982 рр.). До слова, його дружина Отілія Біндевальд народилася в Буковині. Обоє були гаряче закохані поміж собою і залюблені в Чернівці, бо вважали це безтурботне довоєнне місто майже раєм на землі.

Коли в Чернівцях, за розпорядженням румунського маршала Іона Антонеску, створили гетто в жовтні 1941 року й загнали туди п'ятдесят тисяч чернівецьких євреїв і готували їх до депортації в Трансністрію, Фріц Шельгорн написав Меморандум – документ, адресований прем'єр-міністрові Румунії маршалові Іону

Антонеску і вручив його губернаторові міста Калотеску. У Меморандумі німецький консул раціонально пояснює шкоду економічним інтересам Райху на Буковині від депортації такої кількості євреїв і просить губернатора телеграфувати маршалові текст свого документа:

«— Отже, ви, гер консул, вважаєте, що внаслідок одномоментної депортації з міста п'ятдесяти тисяч євреїв наступить економічний колапс у самих Чернівцях і для всього губернаторства? Так? — у голосі Калотеску відчувається скепсис і одночасна тривога. — Ви пишете про можливий крах всієї деревопереробної галузі і крах експорту виробів з деревини...

— Ну так. Я погоджуюсь, що майже всі меблеві фабрики і цехи з переробки найкращих експортованих порід дерева, зокрема, до Німеччини, - в єврейських руках. Це правда. Як і правда те, що їхній інженерний та робітничий склад також жидівський...

...Гер консул, ви справді думаєте, що торгівля і промисловість міста, зосереджена в єврейських руках, ураз захитається, мов Пізанська вежа, якщо перейде в інші руки? Та ви тут, бачу, виступаєте, як справжній економіст, а не як дипломат, з усіма розрахунками і таблицями! Ваші аргументи економічної доцільності підривають навіть мою тверду впевненість у тому, чи нам справді слід беззастережно виконати наказ із Бухареста» [1, с. 576-577].

Саме німецький консул Фріц Шельгорн рятує 20 тисяч чернівецьких євреїв від депортації, а отже, і від винищення. Невже суть цього порятунку вигоди для німецького Райху? Звісно ж ні! Й ні! Фріц Шельгорн був духовно зрілим громадянином Німеччини і діяв як реальний демократ усупереч інтересів не тільки прем'єр-міністра Румунії, а й фашистської партії. За сторінками роману-епопеї його серце просвітлене, а в душі закладена програма добродіяння, яку він реалізував будучи лікарем і роблячи найскладніші операції, й рятуючи румунів від розстрілів радянських енкаведистів (десять тисяч румунів), і допомагаючи Марії Березівчук (насправді Анні) на засланні в Сибіру і порадою, і грошми на дорогу до Ворошиловграда. Гідність Фріца Шельгорна ніколи не піддавалася партійній облуді, він не поділяв офіційну антисемітську політику Райху й дуже ризикував своїм життям рятуючи буковинських євреїв і змішані сім'ї, скориставшись можливостями переселенської місії.

Респектабельний і досвідчений дипломат Третього Райху Фріц Шельгорн роздобуває півтори сотні паспортів у Москві в посольстві Німеччини в СРСР у вересні 1940 року для австрійських євреїв без літери J і виводить їх з-під удару більшовиків. Зробити це було дуже важко, лише сміливий дух особи осяював усіх, з ким вів переговори Фріц Шельгорн:

«Я хочу, щоб ви мене почули. Уся ця сотня-півтори змішаних родин – це насамперед старі австрійці.

Ви збожеволіли, консуле! Ви маєте намір переглянути позиції НСДАП і уряду щодо цих категорій громадян, яким заборонено видавати дозвільні документи?!» [1, с. 534].

Справді бо, ще раз пересвідчуємося, що інтелект та його досягнення є найбільшою цінністю нашої цивілізації. Фріц Шельгорн наділений і знаннями, й совістю. Його інтелектуальна наснага під час жахливих історичних катаклізмів робить, здається, неможливе, рятує тисячі людських життів.

Фріц Шельгорн намагається все спрямувати на добро, – навіть те, що повернуто його державою на зло. В контексті глобального світового абсурду, породженого двома тоталітарними державами нацистською Німеччиною і сталінським Радянським Союзом шукає якнайменшого зла для різних народів і людей колишній офіцер і колишній воїн першої світової війни, дипломат, в'язень сталінського концтабору Фріц Шельгорн. Розум, раціоналізм, почуття, сміливість, чисте серце і дух добродіяння, що живе в ньому, – допомагають йому творити в ім'я правди, свідомо виходити на шлях небезпеки задля порятунку гнаних народів.

Марія Матіос у романі «Букова земля» майстерно описує історію поселення на Буковині німецьких етнічних груп. На прикладі маленької німецької родини Ельзи Вагнер (1751 р.) та її двадцятирічного сина Герберта авторка показує процес (важкий, болісний) прощання з рідною землею і рідною могилкою (чоловіка й батька) й переселення з «пісної» Баварії у «благословенні природою і Богом далекі краї» [1, с.50].

«Фантомні принади далекої, не олюдної землі з прекрасною назвою Буковина, що все частіше вигулькували у снах, додавали сил не тільки бідній сорокарічній удові Ельзі Вагнер із баварського Катарінендорфа. В якийсь момент 1781 року після оприлюдненого патенту про переселення, чи не вся Швабія, Франконія, Баварія, Саксонія із Богемією вкупі заметушилася із суто німецькою пунктуальністю, зачувши про небачені для тутешнього життя вигоди на дальніх околицях великої дунайської імперії» [1, с.51].

Письменниця ретельно виписує причини переселення німців до далекої Буковини:

- нестатки і тіснява на рідній землі;
- прагнення перемін;
- принади свободи, зокрема і релігійної;
- п'ятдесят років звільнення від рекрутчини;
- десять – від податків;
- грошова і матеріальна допомога;

- гарантовані конвенції із землевласниками замість важкої панщини;
- неіснування в краю переселення спадкового права старшого сина, за яким усе майно після смерті батька належало первістку;
- безкоштовне отримання землі.

А далі: «Хмари переселенців ринули на Буковину, як бджоли» [1, с.84]. Мисткиня малює картини еміграційних потоків з Європи до обітованої землі, геополітичне становище Округу, географічні особливості його території (відкритість кордонів), численні військові та політичні експансії щодо нього Османської імперії, Польщі, Австрії, Росії, Румунії, Німеччини.

Важке й далеке переміщення німців у часі й просторі Марія Матіос показує динамічно, кінематографічно: «...потягнулися із просторів баварських і швабських, богемських і саксонських валки підвод і гарб, навантажені худим – найнеобхіднішим – крамом. За підводами і гарбами повільно, але упевнено почимчикували мюллери і шмідти, шнайдери і вебери, цімерманни і шефери – усі оті вмілі і не дуже мельники і ковалі, кравці і ткачі, теслярі і вівчарі. Чи не кожен з них, вдатний і не дуже, ще тут, у дорозі, подумки залюбки приміряв на себе сюртук бауера-леманна, іншими словами – селянина – землевласника, господаря, суддею над яким – тільки Всевишній і небо» [1, с.51-52].

Розділ «Ельза Вагнер (1751 р.): Німеччина. Баварія. Катарінендорф. 1789 р.», присвячений міграції німців до Буковини, завершується картиною-візією утвердження роду Вагнерів спочатку у чужій, а потім рідній землі: «Чи могла подумати... Ельза Вагнер, що небачена, але гаряче намріяна земля під красивою назвою Буковина, яка вже, кажуть передні мандрівники, видніється на горизонті, через багато-багато років стане пантеоном цілого сонму Вагнерів, а Ельзин правнук у сьомому коліні ще повернеться у любий їй Катарінендорф – край, звідки ось уже який час трясє Ельзу з Гербертом родинна гарба – і ніхто не махає прощально їм услід, крім почорнілих баварських ялин та кедрів...» [1, с.57].

Німецькі іммігранти відігравали свою специфічну роль у житті українського суспільства, динаміці соціальних процесів, формуванні етнодемографічної структури української нації.

Онук Герберта Вагнера Вільгельм Вагнер розповідає Александрові Василькові як тяжко укорінювалися німецькі колоністи на Буковині, хоча й було паперове сприяння держави: «Цісарська воля була ясна і зрозуміла – саме за рахунок колоністів слід збільшити кількість населення, а місцевим жителям слід навчитися у них нових методів ведення землеробства, адже місцеві молдовани і гуцули трималися одного ремесла – скотарства» [1, с.84].

Поселившись на Буковині, німці почали окультурювати цей край, за словами Марії Матіос, передусім через «справжні методи землеробства і садівництва».

Вільгельм Вагнер, староста швабського Августендорфа (колонії німців Букової землі) орендує землю у барона Александра Василька, щоб заснувати нове поселення й закласти там фруктові сади із груш і горіхів для промислового вирощування.

Під час розмови з бароном Вільгельм Вагнер запевняє Александра, що німецька громада, керована ним, має «твердий намір власними силами організувати своє життя з нуля..., а працювати шваби уміють» [1, с.87].

І таки справді німці вміли працювати: «Колонія Александердорф... росла на околицях русинської Черешеньки, нібито на дріжджах. Шваби швидкими темпами висушували болотисту місцину між Багною і Черешенькою, зводили постійне житло, здебільше використовували під час будівництва камінь, на суглинках розробляли і садили городи... Газдували. І газдували так, що місцеві – черешенські люди розкололися в оцінці: одні плескали в долоні від похвальби, другі, здебільше лінивці і заздрісники, закушували губи і плювалися від звичаїв і звичок сусідів-швабів. Однак до протистояння не доходило» [1, с.99].

Нове німецьке поселення Катерінендорф приємно вражає барона Александра Василька своїм плануванням, густотою будинків і розкішними квітниками, розташуванням житла і приміщень для ремесел, чистотою і порядком: «У німців дерев'яні або кам'яні будинки покриті дранкою, з високими кімнатами, з дерев'яною підлогою всі, як один, мали охайний вигляд, на кухні замість печей – обов'язково плити, на столі щодня м'ясо. Подвір'я засаджені квітами. Хліви і стайні – на певній відстані від житла» [1, с.131].

Для зіставлення житла німецьких колоністів і місцевих жителів Марія Матіос пропонує читачам опис придорожніх халуп без димарів: «Скрізь одне і теж: закурені начорно хороми (сіни), кімната із глиняною підлогою, лавиці із просвердленим для кужівки отвором, стіл, мисник, жердка з лахміттям, підв'язана до стелі колиска, ікона у рушнику, коцюба, цебер, діжка. І запічок, із якого зирить громада дітей на черевату маму і неголеного тата...» [1, с.134].

Хата належить до фундаментальних царин традиційної культури будь-якого етносу. Марія Матіос житло німців і корінного населення розглядає з різних поглядів: будівельного матеріалу (камінь, дерево), конструкції, системи опалення (плити і курна піч без димаря), організації інтер'єру.

І, звичайно ж, ці зіставлення не на користь місцевих. У 1872 році відведення диму в житлах незаможного корінного населення було примітивним: під час опалення він виходив з устя в кімнату, а звідти крізь прочинені двері у хороми (сіни) і назовні. Піч не обладнувалася димозбірником. До слова, в карпатських житлах майже до початку ХХ століття стояла ця архаїчна форма курної печі, яка називалася курилкою або піччю по-чорному. Письменниця цю курилку показує ще

раз через сприйняття Рудольфа Вагнера (народженого 1911 року): «Іноді разом із хлопцями з Черешеньки Рудольф забігав напиться води у їхні курні хати, дим із яких іде через отвори у дранці, і завжди швиденько вибігав звідти: руські люди жили в одній кімнаті, а в другій тримали кіз» [1, с. 454].

Не забуває авторка роману й про дороги, роблені німецькими колоністами. Звичайно ж вони узгоджувалися з розвитком продуктивних сил й чудовими умовами життя населення: «В Катерінендорфі дорога така чиста, що можна дивитися, як у дзеркало, і ходити в кімнатних капцях. Хати мальовані з вулиці. А щосуботи всі мешканці дорфа виходять прибирати дорогу» [1, с. 454].

Александр Василько болісно роздумує про місцевих жителів краю, які живуть у таких жахливих злиднях, мимовільно зіставляючи своїх людей з німецькими колоністами: «ніколи не зрозуміє таких нібито однакових в усьому – руки, ноги, голова – людей, але таких далеких одне від одного не тільки звичасм, мовою і вірою...» [1, с. 134].

Барон відчуває заздрощі до німецької громади Катарінендорфа, в якій усі діти обов'язково відвідують школу і кірху, хати колоністів пахнуть м'ясом і корицею, усе сяє чистотою і порядком, «які дуже контрастували з традиційними мешканцями місцевих жителів під курними дахами» [1, с. 131].

Система традиційної матеріальної і духовної орієнтації німців вражає. Вони навчилися бути в гармонії з законами природи і чужим навколишнім світом. Він віддячував колоністам своєю силою. Німецька громада на орендованій землі знайшла і розкопала соляні криниці й озера, налагодила добування солі. Солеварня й поташ приносили не тільки німецькій колонії, але й баронові Васильку великі прибутки. Громада Катарінендорфа побудувала велику кузню, розпочала будувати водяний млин, налагодила виплітання кошиків для винних і пивних фляг, болота засадила вербами, а землі садами – горіховими й грушевими, з боліт і хащів зробила квітучий сад.

Значну роль у матеріальній культурі німці приділяли національному костюму.

Марія Матіос кілька разів описує чоловічі й жіночі костюми німецьких колоністів. Для прикладу наведемо опис жіночого вбрання, який засвідчує естетичні смаки і вподобання німкеней: «...гурт газдиньок у своїх сукнях-дирндлях: пишних спідницях з білими фартухами та в зашнурованих корсетах поверх мережаних блузок... поспішають на торг... колишучи на головах під білосніжними намітками високі глиняні глечики та дерев'яні гарці з гусянкою та сметаною» [1, с. 388].

Цей національний жіночий одяг молодих швабок виконує низку функцій: захисну, апотропеїчну (оберегову), естетичну, етнодиференціовальну.

Авторка детально й цікаво говорить про статево-розпізнавальне призначення компонента одягу:

«Чоловічі очі смачно пасуть у натовпі не так їхні лиця, як банти на фартухах: жіночий бант на швабському фартухові каже більше, ніж може сказати навіть кокетлива жінка. У цих – із глечиками і гарцями – банти зав'язані справа і лиш у одної посередині ззаду. Так і є: одна вдовиця, інші мають чоловіків. Чужим тут нема що робити. Хіба який повдовілий шваб має шанс. А решта – ні та й гата: шваби побираються тільки зі своїми. Ну, хіба б яка любов, як срачка, на кого напала, тоді вже можна. Нічого не зробиш: такий звичай. Тут усі то знають: кожен край має свій звичай» [1, с. 388].

Марія Матіос у романі-панорамі наголошує на бажанні німецьких етнічних груп зберегти свою ідентичність, свої етнокультурні особливості. Німецькі общини були закритого типу. Буковина – строкатий регіон. Німці боялися асимілятивних процесів, вони «не змішувалися з місцевими людьми... через суворе дотримання звичаїв, мови і віри. Ці три речі скрізь і всюди для них були непорушні» [1, с. 128].

Понад півтора століття німецькі колоністи тримали у чужій землі свої звичаї, мову і віру як найбільші скарби й викликали захоплення інших народів, які населяли Букову землю. Етнокультурні особливості німецьких колоній не втрачалися ні в першому, ні в сьомому поколіннях.

Проте письменниця думає, що німецький національний характер все ж таки змінювався під впливом інших народів: «Маловластива місцевим швабам говірливість і відкритість гостя [Вільгельма Вагнера – С.Ж.] викликали в Александра певну симпатію до нього. Очевидно, побут між говірливими гуцулами і буковинцями також вплинув на характер і темперамент візитера» [1, с. 83].

На нашу думку, акультурація (явище часткової асиміляції) німців, які проживали в Буковій землі і Галичині відбувалася. Вони володіли українською мовою (Рудольф Вагнер, Герман Вагнер): «І хоча Рудольф німець, але він уміє говорити так, як говорять в Дулібах (Галичина – С.Ж.) і Черешенці (Буковина – С.Ж.) – «самі наші люди» [1, с. 453]. Пізніше про Рудольфа Вагнера повідомляється, що він говорив бездоганно українською мовою.

Закохувалися в буковинок і гуцулок. Скажімо, Герман Вагнер, який очолював нотаріальну контору у Вижниці, закохався в гуцулку Федору Вівчар із хутора Сірук. І хоча заміжня жінка не відповідає взаємністю на Германові почуття, він хоче врятувати Федору з дитиною від радянської влади, вивізни їх до Німеччини. Німець Йоган полюбив українку Одарку: «Но! Йоган кожний вечір так жалісно грає на сходах своєї хати на трубі, як на якому похоронку, передає тобі привіт, Одарко, а ти хоч би зжалилися над ним, чортице. Прощається, видко. Але й гине за тобов, дівко!» [1, с. 464].

Рудольф Вагнер роздумує як змінилися філософія, психологія, наскрізні риси німців за час перебування на Буковині: «ментальність місцевого населення, зокрема етнічних німців, які за роки співжиття з автохтонами набули багатьох рис, притаманних, як йому здавалося, лише мешканцям цього краю. Вагнер міг сміливо сказати, що коли б його воля, він запровадив би і нову національність – буковинці, ментальність яких суттєво відрізнялась від ментальності галичан і акумулювала в собі чимало відмінних рис багатьох народів, що населяли Буковину в часи Австро-Угорщини [1, с. 451].

А представник радянської переселенської комісії капітан Москаленко бачить в особі Рудольфа Вагнера буковинця, хитрого лиса: «Вони тут у Чернівцях усі такі – хитрі. Незалежно від того, якої національності. А цей Вагнер... Навіть, якщо він буде жити на Північному полюсі, він залишатиметься завжди чернівчанином. Москаленко так думає, що це – діагноз для тих, хто тут народився» [1, с. 479].

За сторінками роману Марії Матіос «Букова земля» відчувається, що німці люблять і поважають українців (ця симпатія двобічна), уболівають за їхню долю.

Коли Буковина перебувала в складі Австрійської імперії як автономна провінція, а українці мали сильне політичне представництво у Відні, широке місцеве самоуправління, народові жилося легше, **Австрійська імперія була толерантною до всіх народів, які її населяли.** Румунія анексувала Буковину й почала нестерпно гнобити українців, а сам край перетворила в одну з румунських провінцій.

Рудольфів дядько Густав Вагнер (як і всі німці) непокоїться за життя українців, які стали чужими у Румунській державі: «І як ти думаєш, що відчувають тепер українці, коли читають про себе, що вони паразити на цій землі?! А хто тоді ми? Румуни нас також паразитами вважають? Ми також зайди? Це я паразит, що з оцих боліт і хащів зробив квітучий сад? Може, і нам хочуть сказати іти за вітром звідси, бо це румунська земля?!» [1, с. 452].

Мимовільно навіюється питання: «Чому українці мирно, толерантно жили поряд з німцями?». На нього уже відповів етнопсихолог, соціолог, педагог і публіцист Никифор Григоріїв своїм дослідженням «Українська національна вдача»: **«Політичними ідеалами українського народу безперечно є свобода як особи, так і всіх суспільних гуртувань: родин, церков, товариств, громад, класів, націй і т.п.; рівноправність і демократія.** Все це виплекано великими просторами розселення... та багатством природніх скарбів. На всіх вистачить; не заступайте нікому світу; **всі люди рівноварті – це основи українського світогляду, виплекані природнім та суспільним оточенням»** [2, с. 446].

Німці, наділені розумом, творчою життєвою енергією, схильні до системного мислення, мобілізували усі свої продуктивні сили не тільки для розвою своїх

громад, але й Буковини. За межами своєї рідної питомої землі, ностальгуючи за рідним корінням, одухотвореним багатьма поколіннями предків, вони в чужому краї будували німецький світ, зберігали етнічну самосвідомість. Але коли історична ситуація змінилася на гірше: у Європі йшов «великий поділ земель між державами» [1, с. 458], відчувалося дихання великої війни і ще більшої крові, Райх потурбувався про перетікання на Захід (додому) вихідців із колишніх німецьких земель.

Начальником штабу переселенської комісії було призначено колишнього буковинця, новоспеченого громадянина Німеччини, унтерштурмфюрера СС Рудольфа Вагнера. Комісія мала працювати з 15 вересня по 15 листопада 1940 року. Делегація німецької сторони без технічних працівників налічувала 690 службовців і мала за два місяці переселити кілька десятків тисяч людей.

Марія Матіос щиро вболіває за долю репатріантів, малюючи сцени прощання з рідними домівками, цвинтарями, де залишалися могили родичів: «Ця майже апокаліптична картина ніякого не переселення, а великого вигнання німців з Буковини викликала тваринний жах у кожного, хто міг осягнути глибину нелюдської трагедії, що розігралася в самісінькому центрі Європи в час, коли збивалися всі годинники людської природи, розрахованої не на вічність – лише на кілька десятиріч життя» [1, с. 496].

Дві тоталітарні держави – Німеччина і СРСР, два тоталітарні режими внаслідок свого зближення в 1939-1940 роках затіяли цю масову нелюдську трагедію. І радянський тоталітарний режим у цьому дійстві був ще ганебнішим, аніж німецький.

Марія Матіос у розділі «Рудольф Вагнер (18.07.1911-27.04.2004 рр.)» подає як негативні, так і позитивні риси головного персонажа. Це він разом з іншими, розробив концепцію расової чистоти нації за рахунок перетасування етнічних німців з різних частин Європи, це він працював над зміцненням німецької армії, це він вербував німців для відправлення до Райху як додаткову робочу силу, це він відмовив пані Броднер на в'їзді до Німеччини: «Фрау Броднер, Райх дбає про чистоту крові своїх громадян. Ви, на жаль, не належите до вищої раси, ваш батько був семітом...».

Рудольф Вагнер не може дати пані Броднер можливість виїхати до Німеччини, а відправляє в Райх трьох її синів і чоловіка. Холоднокровно, чемно («Мені дуже жаль, але на цей раз я не можу вам допомогти») розриває родину.

Директор департаменту імперської служби безпеки, куратор операції переселення характеризує Рудольфа Вагнера: «Ти хоч і справжній арієць, але ти також і справжній буковинець» [1, с. 457]. І оцінює його сутність точно.

Як справжній буковинець Рудольф Вагнер багато доброго робить для жителів краю, часто вириваючи їх з більшовицьких рук. Він допомагає багатьом українцям: православним священникам, діячам місцевого українського націоналістичного руху.

Мотиви його сприяння прості й зрозумілі: «...максимальне сприяння буковинцям і порятунок якомога більшої кількості людей, що вже зазнали утисків чи переслідувань від більшовиків» [1, с.491].

Допомагає українцям і дипломат, багатолітній консул Німеччини в Румунії Фріц Шелльгорн (24.09.1888-4.05.1982 рр.). Рудольф Вагнер знає про це й роздумує: «За багато років перебування на Буковині консул також міг обрости знайомствами, тим паче, що й дружина у нього буковинська німкеня. А у дружини свої знайомі... Вагнер розуміє. Серед охочих не німецької національності покинути край здебільшого – українська та румунська інтелігенція, науковці, художники, актори, колишні фронтовики, але й багато членів «Залізної гвардії» та штурмовики. Німеччині розумні люди ніколи не будуть зайвими. Через те він не перешкоджає Шелльгорнові робити деякі маленькі «вольності», хіба що всевидюще НКВД уже надто тисне на Вагнера, вимагаючи видати їм певних осіб. Доводиться вдаватися до хитрощів» [1, с. 491-492].

Отже, ми намагалися збагнути німецький світ за твором великої майстрині, осяяної чарівною магією таланту, розкрити роль цього іноетнічного вкраплення в розвиток Буковинської землі. У цивілізаційних стосунках місцевих колоністів вирізняємо світлоносність, продуктивну життєву силу, життєтворчу енергію німців для розвою краю, а у культурному просторі їхню взаємодопомогу. Цивілізаційний внесок сімох поколінь німців до Буковини читачам роману-панорами «Букова земля» треба осмислити й поцінувати.

Висновки. Марія Матіос показала Буковину в демографічній взаємодії цивілізацій: географічні особливості її території (центр Європи, відкритість кордонів), багатство Краю, політичні експансії щодо нього створювали сприятливі умови для вселення на ці землі іноетнічних спільнот, формування численних етнічних меншин та етнічних груп. За словами письменниці, на Буковині витворилася унікальна модель співжиття різномовних і різнорідних людей: буковинці, гуцули, євреї, німці, поляки, австрійці, румуни, молдовани ставали мультиментальними.

У романі-панорамі завдовжки у 225 років «Букова земля» Марія Матіос змальовує цінності культурного різноманіття Буковини, яку населяли крім корінних жителів (гуцулів, буковинців) німці, поляки, австрійці, румуни,

молдовани, євреї. Розмаїта багатонаціональна мозаїка Букової землі зумовила своєрідні процеси міжнаціональних, міжетнічних взаємин.

Метафорично кажучи: Буковина – це котел, в якому варилися різні етноси, культури, релігії й утворився специфічний етнокультурний простір з національною тактовністю й толерантністю.

Культурні цінності окремих етнічних груп відрізнялися поміж собою. Українська національна культура Буковини збагачувалася духовними надбаннями різних народів, які населяли край, зосібна єврейського й німецького.

За романом Марії Матіос Буковина – це особливий Край, який навчився жити за цивілізаційними законами мультиментальності і мультикультурності, а Чернівці – це європейське місто, яке тисячами ниток пов'язане з іншими центрами Західного світу. Історія Чернівців є зовсім іншою, ніж історія інших міст України.

Герої роману-панорами завдовжки у 225 років люблять столицю Землі Буків. Чернівці показані в форматі змін у Часі через круговерть історії. Місто пройшло крізь різні види історичних жорен. Найкраще Чернівцям велося за Австро-Угорської монархії, яка сприяла розвою міста, а найгірше – за російської і радянської окупації. Радянська адміністрація знищувала осердя української нації, руйнувала етнічні підвалини її буття. А ідеологічна, політична й військова організація УПА своїм героїзмом не дозволила нації згаснути. Це покоління з надзвичайною ментальною силою засвідчило, що неможливо знищити прагнення української нації до свободи.

Література

1. Матіос Марія. Букова земля. Роман-панорама завдовжки у 225 років. К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2020, вид. 4-те. 928 с.
2. Матіос Марія. Вирвані сторінки з автобіографії. Львів: ЛА «Піраміда», 2010. 368 с.
3. Субтельний Орест. Україна: історія / Пер. з англ. Ю.І. Шевчука; Вст. ст. С.В. Кульчицького. К.: Либідь, 1991. – 512 с.